

Сергій Тимошенко та справа реконструкції Володимир-Волинської Свято-Василівської церкви

У статті висвітлено практично не досліджений аспект діяльності в другій половині 1930-х рр. на теренах Західної Волині відомого українського архітектора, політичного та громадського діяча Сергія Прокоповича Тимошенка (1881–1950). Ним стала участь у пам'яткоохоронній роботі, пов'язана з реконструкцією унікальної української й світової архітектурної пам'ятки XII ст. – Свято-Василівської церкви м. Володимира-Волинського. На підставі архівних матеріалів з'ясовано зміст листування між настоятелем храму М. Тележинським і С. Тимошенком. Зазначено, що в ньому йшлося не лише про оновлення зовнішнього вигляду Свято-Василівського храму, а й про зміцнення українського в середовищі його парафіян.

Ключові слова: С. Тимошенко, архітектура, пам'яткоохоронна діяльність, Свято-Василівська церква, М. Тележинський.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед напрямів дослідницьких пошуків української історичної науки останніх десятиріч помітне місце належить вивченню історії західноукраїнських земель міжвоєнного періоду. У працях науковців, де розглянуто різні аспекти минулого тієї їх частини, що перебувала під владою Другої Речі Посполитої, значну увагу зосереджено на висвітленні життєвого й творчого шляху багатьох особистостей національної історії. Вони є непересічними постатями, які величчю духу, самопожертвою, служінням власному народові були та залишаються справжнім уособленням українського патріота, слугують у сучасних умовах прикладом, гідним наслідування. До їх кола належить і Сергій Прокопович Тимошенко (1881–1950) – відомий український архітектор, громадський та політичний діяч, діяльність якого тісно пов'язана із Західною Волиною.

Аналіз досліджень цієї проблеми. До новітніх публікацій про С. Тимошенка належать розвідки В. Борщевича [1], В. Власенко [2], Р. Давидюк [4]. Однак тут розглянуто винятково фахову та громадсько-політичну діяльність С. Тимошенка. Не набув висвітлення такий аспект його життєвого й творчого шляху, як ставлення до національної культурної спадщини, зусилля щодо її збереження.

Мета статті – висвітлити діяльність С. Тимошенка на теренах Західної Волині в другій половині 1930-х рр., пов'язану зі збереженням сакральної архітектурної спадщини краю. Увагу акцентовано насамперед на його участі в пам'яткоохоронній роботі, пов'язаній із реконструкцією унікальної української та світової архітектурної пам'ятки XII ст. – Свято-Василівської церкви м. Володимира-Волинського.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Уперше до Західної Волині С. Тимошенко приїхав у 1906 р. після закінчення Петербурзького інституту цивільних інженерів. Він працював за фахом на будівництві залізничного вузла станції Ковеля й водночас у місцевому повітовому земстві. Під його керівництвом будували залізничний вокзал, спроектований О. Вербицьким [4, с. 146]. С. Тимошенко очолював також роботи з побудови приміщень для паровозних і кондукторських бригад, складів тощо. За його проектами споруджено земський шпиталь (амбулаторія), жіночу гімназію [2]. Чимало з цих будівель, щоправда в дещо реконструйованому вигляді, існують у Ковелі й по сьогодні.

Наступне перебування С. Тимошенка на західноволинських землях спричинено його політичною еміграцією з Наддніпрянської України в 1921 р. та майже десятком років проживання у Львові й на території тодішньої Чехословаччини. Політичні суперечності серед української еміграції, неприхильне ставлення чехословацької влади до С. Тимошенка як ректора Української господарської академії в Подєбрадах (поблизу Праги) спонукали вченого після прийняття польського громадянства переїхати в 1930 р. до Луцька – адміністративного центру Волинського воєводства Другої Речі Посполитої. Однією з причин переїзду С. Тимошенка саме на Західну Волинь можна вважати зміну національної політики польської влади щодо українства після травневого перевороту 1926 р. та «волинську програму» воєводи Г. Юзевського. Суть останньої полягала в налагодженні українсько-

польських відносин за допомогою компромісів з інтересами українців, а отже, намагання перетворити їх на вірних громадян Польської держави [4, с. 146–149].

У Луцьку С. Тимошенко влаштувався на посаду інженера з будівництва. Ще до приїзду сюди він займався реалізацією архітектурно-інженерних проектів, будував церкви й будинки цивільного призначення в Східній Галичині, передавав власний практичний досвід у галузі архітектури та будівництва молодим фахівцям [2]. Упродовж 1930–1939 рр. на Волині С. Тимошенко спроектував понад 40 цивільних споруд, кілька церков. Зокрема, він відомий як автор проекту Покровської церкви в українському стилі на 1 тис. парафіян у с. Гораймівка теперішнього Маневицького району Волинської області (до сьогодні не збереглася: закрита на початку 1960-х рр. у ході здійснення радянською тоталітарною системою войовничої антирелігійної кампанії й у 1970-х рр. розібрана).

Храм постав у 1937–1938 рр. на місці попереднього, що згорів у роки Першої світової війни. Будівництвом святині керував місцевий священик В. Сагайдаківський. Про підготовку її проекту та хід спорудження він розповів у книзі спогадів «Правди не втопити», опублікованій 1977 р. в Канаді. Уривки з неї навів в історичному нарисі про Гораймівську Покровську церкву сільський краєзнавець А. Снітко [6]. Так, священик згадував, що після призначення в 1935 р. на парафію, до якої входила й Гораймівка, він вирішив утілити в життя задум щодо спорудження в цьому селі церкви. Його починання підтримав місцевий поміщик А. Беньковський, який пообіцяв вагому матеріальну допомогу. В. Сагайдаківський зазначив: «Після двох днів – куй залізо, поки гаряче – я був у Луцьку і просив архітектора Сергія Тимошенка опрацювати плян церкви на тисячу вірних і взяти на себе відповідальність за керування будовою церкви. Знайомий мені Сергій Прокопович порахував за плян тільки видатки, а саме триста золотих» [6, с. 34].

1 липня 1936 р. план Гораймівської церкви був затверджений воєводською владою. Спорудження святині розпочалася навесні 1937 р. [6, с. 35–36]. Священик писав: «На головного майстра я запросив свого бувшого парафіянина з Жабча Андрія Хомицького. Його підмайстрами були Степан Гильчук (також з Жабча) і гараймовець Карпо Снітко... Архітектор Тимошенко приїжджав раз на два місяці контролювати будову. Він же – тодішній голова Української Парляментарної Репрезентації Волині. Кожний його приїзд до Гараймовки справляв нам велику приємність. Сергій Прокопович розповідав багато цікавого з особистого життя, а ще більше з громадського та церковного...» [6, с. 36].

Церква будувалася безперебійно; під весну 1938 р. на високій, критій блискучою цинковою бляхою споруді засяяв восьмираменний хрест. В. Сагайдаківський згадував: «Перше богослужіння в новозбудованій церкві відбулося після малого посвячення у Вербну Неділю 1938 р. Того дня, вранці, вся моя парафія брала участь в урочистій п'ятитисячній процесії з приводу перенесення іконостасних ікон з хутора А. Беньковського “Дубовий Острів” до церкви. Ікони були посвячені в його, А. Беньковського, хаті, а перед Літургією встановлені в іконостас. Такого торжества й такої маси народу Гараймовська парафія ніколи не мала й не бачила. Гараймовську церкву, в стилі українського бароко, видно було здалека, а панорама цілої місцевості дуже споважніла» [6, с. 40].

У цьому ж стилі за проектом С. Тимошенка відновили церкву XVII ст. Хрестовоздвиженського православного братства Луцька [2; 4, с. 148]. Окремі роботи архітектора отримали схвалення польської влади. Зокрема, його проекти хуторів, овочевих складів були рекомендовані міністерством землеробства Польщі для поширення по всій Другій Речі Посполитій [2].

Вагоме місце у житті С. Тимошенка під час його перебування на теренах Західної Волині займала громадсько-політична робота, до якої він долучився ще зі студентських років. Він був одним із засновників Революційної української партії (РУП), пізніше належав до Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), працював у складі Української центральної ради, міністром шляхів Української Народної Республіки періоду Директорії. Після переїзду на Західну Волинь С. Тимошенко активно включився у боротьбу за українізацію православної церкви в Польщі. У 1931 р. він став головою Ради Луцького Чеснохресного братства, очолив Товариство прихильників православної освіти і охорони традицій православної віри імені митрополита Петра Могили, низку інших громадських організацій. Кульмінацією його громадсько-політичної діяльності стала робота в регіональній проурядовій українській партії Волинське Українське Об'єднання (ВУО). Будучи членом ВУО, С. Тимошенко у 1935 р. став послом до сейму, у 1938 р. – сенатором [4, с. 145–146, 148–154; 1]. У 1936 р. він очолив ВУО та Українську парламентарну репрезентацію Волині. На всіх посадах він виявляв прихильність до ідей українсько-польського співжиття, одночасно намагаючись легальними методами захистити українські інтереси.

На тлі дослідження активної фахової та громадсько-політичної діяльності С. Тимошенка практично не з'ясованим залишається його внесок у пам'яткоохоронну справу, що стосувався української сакральної архітектурної спадщини. Висвітлити окремі аспекти цієї маловідомої сторінки біографії митця дають змогу матеріали, що зберігаються в Державному архіві Волинської області. Ідеться про кілька документів, які містяться в справі 9 фонду 60 (Українська парламентарна репрезентація на Волині, м. Луцьк) [5]. Вони стосуються насамперед проведення ремонту (реконструкції) Свято-Василівської церкви (Свято-Василівської ротонди – пам'ятки кінця XII ст) м. Володимира-Волинського – справи, у якій тодішній настоятель храму М. Тележинський та парафіяни вважали за необхідне порадитися з С. Тимошенком.

Із документів дізнаємося, що в травні 1936 р. у парафіян з'явився намір провести зовнішнє оновлення храму з урахуванням виконання таких робіт, які б дали змогу повернути святині давній вигляд. Останній був спотворений ґрунтовою, проте не властивою для всієї Волині перебудовою верхньої частини храму в російсько-візантійському стилі. Малася на увазі реставрація споруди, проведена наприкінці XIX ст. одночасно з реставрацією відомого Успенського собору XII ст. («Мстиславова» храму) м. Володимира-Волинського. Тоді у Свято-Василівській церкві знесено куполи старовинного взірця й замінено куполами в російсько-візантійському стилі (детальніше про це див. [3, с. 346–347]).

У 1936 р. постало питання про знесення надбудованих наприкінці XIX ст. куполів. У відповідь на звернення від імені парафіян церкви її настоятеля М. Тележинського до відділу мистецтв Волинського воєводського правління від останнього отримано лист, датований 11 січня 1937 р. Тут зазначалося, що у випадку наполягання парафіян на проведенні такого вагомого ремонту воєводське правління звернеться до Міністерства віровизнань і народної освіти (інституції, у компетенції якої перебувала справа проведення ремонтно-реставраційних робіт щодо об'єктів архітектурної спадщини на теренах усієї Другої Речі Посполитої – *О. Г.*) із листом про виділення для цієї цілі необхідних коштів. Лист підписав тодішній керівник пам'яткоохоронної справи (консерватор) Волинського воєводства Збігнев Ревський [5, арк. 70].

27 лютого 1937 р. у листі на ім'я С. Тимошенка, підписаному настоятелем храму М. Тележинським та його псаломщиком-дияконом, повідомлялося про відповідь Волинського воєводського правління, що містилась у листі від 11 січня 1937 р. Тут також висловлювалася думка членів комітету з ремонту Свято-Василівської церкви, що не всі її парафіяни «... погодяться на те, щоб було знесено надставлені пізніше над церквою куполи» [5, арк. 69]. М. Тележинський повідомляв, що комітет утримується від наміру подати прохання до воєводського правління щодо проведення ремонту в такому кардинальному вигляді, а бажає обмежитися суто перетиранням стін церкви й дзвіниці та їх побілкою. У листі говорилося, що комітет та парафіяни чекають відповідних вказівок від С. Тимошенка як архітектора й повідомлення, коли він зможе приїхати до Володимира-Волинського, «...щоб на той час скликати парафіяльний комітет для вирішення справи ремонту церкви» [5, арк. 69–69 зв.].

Як свідчить наявна в справі 9 документація, С. Тимошенко приїздив до Володимира-Волинського й зустрічався з парафіянами Свято-Василівської церкви 13 квітня 1937 р. Про це йдеться в листі М. Тележинського до С. Тимошенка, написаному наступного дня. У ньому зазначено: «Мої парафіяне, що були вчора на нараді в справі ремонту церкви, приходили до мене сьогодні й висловлювали своє вражіння. Задоволення Вами і вислідом (наслідками – *О. Г.*) наради повне. Громада відчула, як кажуть вони, що є “свої люди”, які готові боронити інтереси церкви... Цей настрій громади треба використати особливо зараз, коли ми знаходимося взагалі не тільки на терені Володимирському унаслідок боротьби з новим наступом волинського русофільства на здобуті позиції українців у церкві... Гальмує нормальний розвиток праці місцевої... чорносотенство своїми провокаційними і демагогічними вибриками. Місцевому Рус.[ському] Благор.[одному] Общ.[еству] треба замкнути писок, бо від нього повстають (постають – *О. Г.*) усі непорозуміння, провокації, фальшиві доноси на українців і т. д... Хотів би вже заготовляти матеріали для ремонту церкви (вапно і т. ін.), але все це гальмує своєю бандитською демонстрацією звільнений церковний староста В. Жуйвода» [5, арк. 71–71 зв.]. Наприкінці листа, який, як бачимо, стосується не лише справи збереження сакральної пам'ятки, а й

поточних та гострих церковно-громадських питань, М. Тележинський повідомляє, що він сам у силу фінансових зобов'язань не може розпоряджатися грошима, а тому підготовка до ремонту затягується [5, арк. 71 зв.].

Про проблеми, що постали в справі ремонту (реконструкції) Свято-Василівського храму, нагальну необхідність участі С. Тимошенка в їх розв'язанні йдеться в листі від 26 травня 1937 р., підписаному М. Тележинським та парафіянами церкви. Тут зазначено: «Високодостойний Пане Інженере! 13 квітня ц. р. на засіданні Парафіяльного комітету Св.-Василівської церкви в м. Володимирі у Вашій присутності було обговорено справу ремонту церкви. Ви були ласкаві висловити свої думки щодо ремонту церкви й подати фахові вказівки щодо перепровадження його. Всі присутні на засіданні погодилися на тому, що ремонт Св.-Василівської церкви треба зробити й ухвалили просити Вас взяти на себе труд фахово керувати перепровадженням ремонту, а також потурбуватися в справі можливої субвенції на ремонт історичної старовинної Святині. Представники парафії від імені парафіян висловили своє бажання, аби було одремонтвано лише зовнішні і внутрішні стіни церкви, мур навколо неї та сторожівку, не здіймаючи надбудованих пізніш над церквою і дзвіницею куполів.

14 травня цього ц. р. до Володимира приїздив Воєвідський Консерватор п. Збігнев Ревській [Ревський] і повідомив п.-о. Настоятеля церкви, що ремонт церкви можливо зробити лише при умові зняття надбудованих куполів. Отже, вважаючи, що така заява п. Воєвідського Консерватора змінює видане Урядом Воєвідським через Повітове Староство у Володимирі ... позволення на ремонт зовнішніх і внутрішніх тинків та побілення зовнішніх і внутрішніх стін (за винятком порталу) церкви, а також розходиться з висловленим бажанням парафіян щодо ремонту церкви, – ми, нижчепідписані представники парафії Св.-Василівської разом з її причтом просимо Вас порозумітися з п. Воєвідським Консерватором для вияснення і узгіднення цілої справи згаданого ремонту. Про день і годину Вашого приїзду просимо повідомити нас завчасу, аби ми могли на той час скликати ширше зібрання парафіян» [5, арк. 140–140 зв.].

Зберігся ще один лист М. Тележинського до С. Тимошенка з приводу ремонту Свято-Василівської церкви. Він датований 22 червня 1937 р. У ньому, зокрема, зазначено: «Високоповажений Сергій Прокоф'євич! Одночасно з цим листом висилаю вам лист Уряду Воєвідського від 8 червня 1937 р. № KBN–12/8 в справі ремонту Свято-Василівської церкви. Лист підписав не Ревський, а хтось інший. Як видно з листа, справа ремонту стала на мертвій точці, бо воєводство чи консерватор вимагає знесення куполів, а парафія на це в жодний спосіб не погоджується. Окрім того, ми зараз не маємо на ремонт ані гроша, і передбачати якихось грошей на цю ціль трудно, бо маємо борги за дзвони, на інші видатки. 26. V. 1937 р. ми Вам вислали листа за підписом членів Комітету Парафіяльного в справі ремонту церкви. Може б Ви були ласкаві узгіднити цю справу з консерватором і витлумачити йому цілу ситуацію. Чекаємо на Ваш приїзд» [5, арк. 72].

Відповіддю С. Тимошенка став лист до М. Тележинського від 29 червня 1937 р.: «Високодостойний Пан-Отче! Справу ремонту Св. Василівської церкви я порушив вже давно, але остаточну відповідь дістав лише сьогодні, а саме, що за пару тижнів справу буде полагоджено. Думаю, що це вже напевно, а тому ще трохи зачекаймо. З правдивою до Вас пошаною (підпис) С. Тимошенко» [5, арк. 139]. На підставі змісту цього листа можна зробити висновок, що С. Тимошенкові вдалося владнати питання про проведення ремонту (реконструкції) Свято-Василівського храму м. Володимира-Волинського в тому вигляді, у якому наполягав М. Тележинський та парафіяни церкви. Зрештою, і нинішній вигляд цієї сакральної архітектурної пам'ятки свідчить, що наприкінці 1930-х рр. її верхня частина залишилася недоторканою.

Отже, наведений архівний матеріал дає змогу простежити роль С. Тимошенка в оновленні зовнішнього вигляду Свято-Василівського храму м. Володимира-Волинського, зміцненні в середовищі його парафіян українського духу.

Про турботу митця за долю національної сакральної спадщини свідчить і лист С. Тимошенка від 29 квітня 1937 р. до воєводського консерватора З. Ревського. У ньому зазначено: «Долучаючи при цьому листі подання членів Комітету ремонту церкви в селі Суходоли гміни Хотячів Володимирського повіту, уклінно прошу Й. В. Пана консерватора про виділення йому фінансової допомоги для належної реставрації церкви – пам'ятки початку XVII ст.» [5, арк. 75]. Турбувався С. Тимошенко й про збереження старовинної церкви с. Сураж Кременецького повіту. У листі від 30 грудня 1937 р., надісланому за його дорученням секретарем канцелярії Української парламентарної репрезентації

Волині М. Крижанівським місцевому священикові В. Козицькому, зазначалося: «З доручення п. Посла інж. С. Тимошенка повідомляю, що воєвідська влада не має застережень щодо будови церкви в с. Суражі, лише консерватор хотів би зберегти будинок старої як пам'ятку старовини, але цю справу він ще має остаточно збадати (тобто вивчити – О. Г.). На думку п. Посла, Вам просто треба, не гаючи часу, приступити до розпочаття нової будови, залишаючи на місці стару церкву» [5, арк. 281].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, протягом 1930–1939 рр. на теренах Західної Волині С. Тимошенко був відомий не лише як діяч національного, політичного й церковно-громадського життя, але і як активний учасник пам'яткоохоронної діяльності. Одна з її граней становилася турботи митця про збереження пам'яток української сакральної архітектурної спадщини, зокрема, Свято-Василівського храму (XII ст.) м. Володимира-Волинського. Збережені в Державному архіві Волинської області матеріали дають змогу вписати цікавий штрих до цієї сторінки біографії С. Тимошенка. Уважаємо, що нові архівні пошуки в цьому напрямі дадуть можливість суттєво доповнити означений аспект.

Джерела та література

1. Борщевич В. Перший Волинський період діяльності Сергія Прокоповича Тимошенка: здобутки в царині політичного і церковно-громадського життя / В. орщевич [Електронний режим]. – Режим доступу : fo/index.php?option=com_content&view=article&id=3409:2013-02-20-12-47-36&catid=19 (дата звернення: 10.06.2015).
2. Власенко В. М. Сергій Тимошенко на ниві архітектури і політики (до 125-ліття від дня народження) / В. М. Власенко [Електронний режим]. – Режим доступу : http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/g_towa/strony_ukr02/historia/00his21.htm (дата звернення: 10.06.2015).
3. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : монографія / С. В. Гаврилюк. – 2-ге вид., доп. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 536 с.
4. Давидюк Р. П. З поляками за Україну: Наддніпрянська еміграція в суспільно-політичному житті міжвоєнної Волині : монографія / Р. П. Давидюк. – Рівне : ПП ДМ, 2014. – 174 с.
5. Заявлення, письма громадян послу Сергію Тимошенку об оказанні допомоги наведення порядку в парафіях і другим вопросам. 17 мая 1937 г. – 7 сентября 1937 г. // Державний архів Волинської області, ф. 60, оп. 1, спр. 9, 307 арк.
6. Снітко А. Гораймівська неопалима купина : іст. нарис / А. Снітко. – Луцьк : ВМА «Терен», 2012. – 54 с.

Гаврилюк Александр. Сергей Тимошенко и дело реконструкции Владимир-Волынской Свято-Васильевской церкви. В статье освещается практически не исследованный аспект деятельности во второй половине 1930-х гг. на территории Западной Волыни известного украинского архитектора, политического и общественного деятеля Сергея Прокопьевича Тимошенко (1881–1950). Им стало участие в памятничоохранительной работе, связанной с реконструкцией уникальной украинской и мировой архитектурной достопримечательности XII в. – Свято-Васильевской церкви г. Владимира-Волынского. На основании архивных материалов выяснено содержание переписки между настоятелем храма М. Тележинским и С. Тимошенко. Отмечается, что в ней речь шла не только об обновлении внешнего вида Свято-Васильевского храма, но и об укреплении в среде его прихожан украинского духа.

Ключевые слова: С. Тимошенко, архитектура, памятничоохранительная деятельность, Свято-Васильевская церковь, М. Тележинский.

Havryliuk Oleksandr. Serhij Tymoshenko and the Reconstruction of St. Basil Church in Volodymyr Volynsky. This article deals with a hardly studied aspect of the activity of the famous Ukrainian architect, political and public activist Serhij Prokopovych Tymoshenko (1881–1950) who worked on the territory of the Western Volyn in the 1930s. His work was connected with the preservation and reconstruction of the unique Ukrainian and world architectural monument of the 12th century – St. Basil Church in Volodymyr Volynsky. On the basis of the archives materials the content of the letters written by the prior M. Telezhynsky and S. Tymoshenko was found out. It was pointed out that they discussed not only the renovation of the exterior of the St. Basil Church but also about the invigoration of the Ukrainian spirit of the congregation.

Key words: S. Tymoshenko, architecture, preservation of artefacts, St. Basil Church, M. Telezhynsky.

Стаття надійшла до редколегії
16.12.2016 р.